

Digital rettssikkerhet, krisehjemler og kompetanseløft

Formålsbestemmelse og digital rettssikkerhet (§ 1)

Formålsbestemmelsen i § 1 reflekterer ikke digitaliseringens betydning for rettssikkerheten godt nok. Loven skal bidra til en «effektiv, enhetlig og tillitsskapende forvaltning», men digitalisering og teknologinøytralitet bør nevnes eksplisitt for å gjenspeile virkeligheten i offentlig sektor. Juristforbundet foreslo i 2019 å synliggjøre digital rettssikkerhet og brukervedvirkning, noe som fortsatt mangler i § 1.

Sakskostnader ved klage (§ 69)

Lovforslagets § 69 viderefører retten til dekning av sakskostnader, men setter tak ved offentlig salærsats (1 315 kr/t). Dette skaper en reell ubalanse i likhet for loven, da staten selv benytter dyrere juridiske tjenester.

Beredskapshjemmelen (§ 6)

Erfaringene fra pandemien, krigen i Ukraina og økt fokus på totalberedskap har tydelig vist behovet for slike hjemler. En sektorovergripende bestemmelse gir raskere og mer samordnet respons på tvers av samfunnssektorer, og ivaretar samtidig forutberegnelighet, ansvarliggjøring og demokratisk legitimitet i større grad enn å basere seg på ulovfestet nødrett. Mange særlover henviser til forvaltningslovens regler, og det forutsettes ofte at det eksisterer en generell hjemmel som kan fravikes ved krise.

Samtidig reiser en så vidtrekkende fullmakt spørsmål om rettssikkerheten. For å hindre vilkårlig maktutøvelse må det stilles klare vilkår for når hjemmelen kan tas i bruk, som eksplisitt formålsangivelse og konkret vurdering av om det er fare ved opphold. Det er risiko for at grunnleggende rettigheter, som klageadgang, kontradiksjon og innsyn, kan settes til side i en krisesituasjon – og derfor må bruk av hjemmelen alltid være skriftlig begrunnet, dokumentert og underlagt etterfølgende kontroll. Departementet har påpekt behovet for tydelige avgrensninger både når det gjelder formål, varighet og beslutningsmyndighet, og det er helt avgjørende at slike rammer nå integreres i den endelige lovteksten. Det bør også fremgå eksplisitt at det kun er Kongen i statsråd som kan aktivere bestemmelsen, og at fullmakten ikke kan delegeres til underliggende forvaltningsnivåer. Videre bør det stilles krav om at forskrifter fattet med hjemmel i § 6 har en klart avgrenset varighet, og at Stortinget orienteres uten unødig opphold dersom hjemmelen tas i bruk.

Når krisevedtak treffes, må de også kunne etterprøves – av offentligheten, Stortinget og domstolene. Det handler ikke bare om god forvaltningsskikk, men om borgernes rettssikkerhet. Det ville være en uheldig gjentakelse dersom man – slik som under behandlingen av lovforslaget om sivil arbeidsplikt – igjen ender opp med å overlate for vide fullmakter til regjeringen uten tilstrekkelig rettslig og politisk kontroll. I den saken unnlot man å tydelig avgrense anvendelsesområdet, definere prosessuelle garantier og

sikre demokratisk forankring i ettertid. Det bør ikke gjenta seg. Skal beredskapshjemmelen videreføres som foreslått, må den forankres tydelig i rettsstatens prinsipper – med klare vilkår, avgrenset varighet, skriftlig begrunnelse og etterfølgende evaluering.

Forslag til tillegg i lovteksten:

"Adgangen til å fravike forvaltningslovens regler etter denne bestemmelsen kan kun utøves av Kongen i statsråd."

"Beredskapshjemmelen kan bare benyttes når det foreligger en situasjon som utgjør en alvorlig trussel mot nasjonal sikkerhet, liv eller helse, og hvor det foreligger fare ved opphold i å følge vanlig saksbehandling. Formålet med bruken skal fremgå eksplisitt av beslutningsgrunnlaget."

"Enhver beslutning om å ta i bruk denne bestemmelsen skal inneholde en skriftlig begrunnelse som redegjør for hvilke vilkår som er oppfylt og hvilke samfunnshensyn som begrunner unntak fra ordinær saksbehandling."

"Forskrifter fastsatt med hjemmel i denne bestemmelsen skal gjelde i maksimalt tre måneder, og kan kun forlenges etter ny vurdering og beslutning i statsråd."

"Forlengelse utover seks måneder skal meddeles Stortinget uten unødig opphold."

"Departementet skal etter bruk av hjemmelen uten unødig opphold orientere Stortinget om hvilke beslutninger som er truffet med hjemmel i bestemmelsen. Det skal gjennomføres en evaluering av bruken innen seks måneder etter at krisesituasjonen er avsluttet."

Om sammenhengen mellom ny forvaltningslov og ny arkivlov

Justiskomiteens medlemmer bes om å følge den pågående behandlingen av Prop. 52 L (2024–2025) Lov om dokumentasjon og arkiv (arkivlova) i familie- og kulturkomiteen. (2024–2025). Forvaltningsloven er direkte relevante for arbeidet med ny arkivlov, særlig:

- § 9 om skriftlig saksbehandling,
- § 10 om digital kommunikasjon,
- og § 11 om automatisering.

Spørsmål om dokumentasjonsplikt og sporbarhet må ses i sammenheng med kravene til arkivering og offentlighet. Det samme gjelder § 5 og § 6 i det pågående arbeidet med datadelingsloven, som omhandler formater, tilgjengeliggjøring og metadata.

Forslaget til arkivlov møter ikke behovet for dokumentasjon i en digital og automatisert offentlig sektor. Det mangler både ambisjoner og økonomiske investeringer, og kunstig intelligens omtales knapt – til tross for at teknologien allerede brukes i stor skala i saksbehandlingen.

Et nytt forslag til arkivlov bør inneholde en generell plikt til automatisk dokumentasjon, inkludere krav om dokumentasjon av automatisert saksbehandling, og legge til rette for både demokratisk kontroll og en mer effektiv oppgaveløsning. Dette er avgjørende for å møte dagens utfordringer knyttet til det stadig økende volumet av digital informasjon, omfattende arkivtap, tidkrevende og manuelle arbeidsprosesser, samt den begrensede innsynsmuligheten i dokumentasjonen som faktisk finnes i offentlige systemer.

Forvaltningsloven krever en ny satsing på digital juridisk kompetanse

Digitaliseringen endrer hvordan forvaltningen jobber – og hvordan rettssikkerhet må sikres. Når saksbehandling i økende grad skjer automatisk, når beslutningsgrunnlag bygger på algoritmer og dataflyt mellom systemer, og når kontakt med innbyggerne skjer digitalt, må også juristens rolle utvikles.

Det krever at jurister har kunnskap om teknologi, forståelse for hvordan systemene påvirker rettslige vurderinger, og ferdigheter til å stille de riktige spørsmålene – ikke bare etterpå, men før løsningene implementeres. I dag er dette kompetansegapet for stort, og det svekker både rettssikkerheten og kvaliteten i offentlig forvaltning.

Vi oppfordrer derfor Stortinget til å ta initiativ til en nasjonal satsing på digital kompetanse for jurister:

- Det må inn som en større del av utdanningen ved juridiske fakulteter.
- Det må tilbys systematisk etter- og videreutdanning for jurister i offentlig sektor.
- Juridisk kompetanse må integreres i digitaliseringsprosjekter – fra start til slutt.

Uten denne satsingen risikerer vi at forvaltningsloven forblir et godt juridisk rammeverk – uten god nok effekt i en digital hverdag.

Med vennlig hilsen

Sverre Bromander-president Juristforbundet

Benedicte Gram-Knutson-visepresident Juristforbundet

André Oktay Dahl-politisk seniorrådgiver Juristforbundet